

САБРАНА ДЕЛА
ДРАГОСЛАВА МИХАИЛОВИЋА

ФРЕДЕ, ЛАКУ НОЋ
КАД СУ ЦВЕТАЛЕ ТИКВЕ
ПЕТРИЈИН ВЕНАЦ
ЧИЗМАШИ
УХВАТИ ЗВЕЗДУ ПАДАЛИЦУ
ЛОВ НА СТЕНИЦЕ
ГОРИ МОРАВА
ЗЛОТВОРИ
ЈАЛОВА ЈЕСЕН
ТРЕЋЕ ПРОЛЕЋЕ
ПРЕЖИВЉАВАЊЕ
УВОЂЕЊЕ У ПОСАО

**Драгослав
МИХАИЛОВИЋ**

ПРЕЖИВЉАВАЊЕ

Copyright © 2010, Драгослав Михаиловић. Сва
ауторска права задржана.
Објављено посредством ауторске
агенције P. & R. Permissions and Rights
Ltd., Limassol, Cyprus

Copyright © овог издања 2019, ЛАГУНА

Сабрана дела Драгослава Михаиловића
Књига 11

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

МИКА ЦОВАН
ЊЕГОВОГ ЖИВОТА

1.

Пензионисаном лектору Милоју Зорићу је речено да се тог јунског дана две хиљаде прве године јави начелнику службе Јовану Петковићу – овај је на том месту ваљда био први који није био Црногорац – у некаквом институту на Бањици. И рекли су адресу. То је близу оне велике болнице.

Стигао је тамо тролејбусом и сада је био на његовој капији. Млађи човек у стакленој портирници, обучен у неугледно сиво одело – само му фали титовка на глави, помислио је – помало укочено га је упитао да ли му је пријем заказан; личну карту му је већ држао у руци. Он је потврдио.

„Ко вам је заказао?“ опет стиже питање. После промене режима две хиљадите већ су, канда, мало спустили дурбин, међутим, још су волели, нарочито они нижи, који се нису сналазили, да буду укочени. Није их напуштала навика да управљају твојим животом.

„Начелник Петковић. Долазим поводом нове владине уредбе.“

Осетио је да је момак разумео, као да је отуд климнуо главом. Али и ово је, као и све досад, било хладно, готово одбојно. Сигурно сада мисли: Ево још једнога са досијеом... Нису такве и даље волели.

Милоје га је одоздо посматрао – човек је у својој стакленој крлеци био мало уздигнут, вероватно на некаквом подијуму – и, чекајући док се тамо о нечему не договори са младићем који му се појавио иза леђа, саркастично се питао да ли су га и та двојица пратили. Да ли су и они о њему знали не само ко је и шта је него му познавали и жену и децу. Јесу ли им у телефонској слушалици разликовали гласове? Јесу ли се у својем кругу хвалили познавањем њихових тајни?

Човек у сивом оделу му је темељно прегледавао личну карту. Навукао је шубер на стакленој прегради пред собом.

Онда је с неким разговарао телефоном. Климао је главом.

„Можете поћи“, отварао је клизно стакло. „Мој колега ће вам показати куда треба да идете. Немојте никуд свраћати.“ Није рекао *молим вас*.

Уф, мисли Милоје, баш ми то треба.

„Нећу свраћати“, одврати он климнувши главом.

Пошао је за младићем, који, као ни онај који је заостао, није на себи имао никакву ознаку за памћење. Ћутали су и Зорић је нехотице разгледао око себе. То је био добро уређен простор налик на велики парк, кратко ошишане траве и са широким

асфалтним улицама, ограђен боровима од петнаестак година и неупадљивом обичном жичаном оградом, која је била развучена тек иза дрвећа. Наоколо је било више пљоснатих двоспратних и троспратних стаклених зграда, удаљених једна од друге по стотинак метара – ако се у једној нешто догоди, да не пређе на суседну – какве су се допадале пре деценију-две. Једна од њих била је готово срушена и сурвана на тле, очигледно од бомбардовања деведесет девете две године раније, и плоча са њеног улаза пала је на стазу као сатара. Крш око ње био је згомилан и камарисан, али на самој рушевини тренутно нико није радио. И то су им, помисли он злобно, мора бити, средили робови.

Ишли су лаком узбрдицом и није одмах могао да оцени куда су се запутили. Онда је момак пред њим ипак изабрао правац и скренуо ка једној од оних грађевина. Степениште пред њом било је широко као скупштинско, а на улазу јој је стајала овелика неутрална табла, на којој је писало да је то неки институт министарства унутрашњих послова.

Испели су се степеницама и ушли на широка стаклена врата. Младић који га је пратио пришао је некој другој двојници исто тако младих људи у скрајнутој вратарници и нешто им тихо рекао. И без речи се окренуо и отишао.

Сад су му прилазила ова двојица. Успут су га и они увежбано осматрали од главе до пете.

„Ви сте хтели начелнику Петковићу? Најављени сте?“ пита старији. „Пођите с колегом.“ Изрази

мили м вас, изволийше, будийше љубазни овде нису били познати.

Показивао је ка широком лучном степеништу у холу. Млађи закорача басамацима и Милоје, кренувши за њим, успе да опази за собом да му је с леве стране у приземљу, пред неким унутрашњим вратима, остао велики грб организације у коју се запутио. Тамо је стајало њено име, у читавом његовом сећању омражено и одвратно, са бојеним амблемом искеженог вука и усправљеног мача. То је, помисли он, тај чувени мач који ће посећи сваког ко покуша револуцији да науди. А вук ће га затим ваљда прождрати.

Попели су се на први спрат. Затим су кроз секретаричину собу ушли на тапацирана врата насупрот њој. У великом, луксузном кабинету у који су ушли иза писаћег стола устао је елегантан млађи човек интелегентног лица и нешто повијених леђа, који му је с осмехом пружао руку. То је био начелник.

Овај, помисли Милоје, није старији од мог сина. А повијен је у раменима слично као ја, као да је, не било примењено, неко време исто тако боравио на лепом јадранском острву званом Голи.

Млади човек му је ишао у сусрет и пружао му руку. Осмехивао се.

2.

Следећа два дана Милоје је у чудном институту читао свој тајни досије. Начелник му је претходно

био рекао да неће смети да води никакве белешке о прочитаном. Желећи ваљда да остави добар утисак, напоменуо му је да је био обавезан да црним тушем у документима прецрта важнија имена, али да он то, ето, није урадио. Молио га је да његов поступак не злоупотреби.

Посетилац је затим седео за уљаштеним конференцијским столом у невеликом салону за састанке. (Овде су, мислио је, на ширим састанцима, мора бити, још донедавно одлучивали кога ће по кратком поступку убити, а кога најпре најживо черечити.) Пред њим је лежала одебела фасцикла, са две-три стотине искрзаних листова, и он, отворивши је, гледнувши у полуписмена, местимично различито подвучена документа, нехотице помисли: И ово је одређивало правац мог живота, који се више никад неће поновити!

За истим столом преко пута њега седео је опет неки непрепознатљив млад човек, који је незаинтересовано гледао у страну.

Тутали су пола сата, кад овај упита:

„Неће вам сметати ако укључим телевизију? Искључио бих тон.“

И затим је, окренут профилом, два дана ћутке гледао мутаве телевизијске слике.

Кад би Милоје изразио потребу да оде у писоар, што је зажелео више пута у та два дана – није притом давао никакво објашњење – младић би заједно с њим изашао у ходник. Првог дана га је пратио до улаза у простран тоалет, остајући пред отвореним вратима и ненападно погледајући унутра. Другог

дана већ га је до просторије пуштао самог и излазио само пред салон. Одатле га је пратио погледом.

Читалац досијеа је ове изласке користио да, заклоњен вратима кабине, оловчицом од два сантиметра, коју је, заједно с минијатурним блокчетом, припремио код куће, на брзину прибележи неке податке. У салону, пак, држећи шаке под столом, то исто је радио на нокту палца.

Два-три пута домаћин је питао посетиоца да ли жели кафу. Затим би је мобилним телефоном наручио. Сачекао би да је донесе нека ћутљива жена, коју би позвао да уђе тек после тихог куцања. Сам из просторије није излазио и седео је на столици непомично као да му је гузица од гуме.

Тако, два дана. Другог дана око три по подне, Зорић је момку рекао да је видео што је хтео и да више нема потребе за читањем. Уредно је потписао неку хартију, у којој је стајало да је тог и тог дана јуна две хиљаде прве године у времену од толико до толико сати прегледао досије наведеног броја, који је под његовим именом вођен више од четири деценије; последњих десет година, писало је у једном решењу („Обуставља се над Зорићем Милојем СОК“, стајало је тамо, што је значило *сйална обавешйајна конйрола*), за њега се више нису интересовали и нових докумената, откад је напунио шездесету, у досијеу није било.

Захвалио се младом начелнику Јовану Петковићу, који му се опет љубазно осмехивао.

„Сад сте видели да све што о вама имамо, у ствари, није ништа важно?“

Милоје је климнуон главом – ех, мислио је, да сте тако мислили и онда! – пружио ми руку на поздрав и изашао на капију.

3.

Лектор се брзо удаљавао од установе која му је по леђима још изазивала језу. Ишао је оном улицом између борова, у којој ни са једне стране није било кућа, и само се трудио да хода право и да се по равном асфалту не поводи као пијан. Ако ме с леђа још мотре, не морају баш да виде како ми је!

Шта сам ова два дана читао? Зашто су тамо написали да сам био члан партије, кад то нисам био, него само кандидат? Зашто су написали „сељачког порекла“, кад ни то нисам био? С којом сам оно обавештајном службом сарађивао ако се са човеком кога ми наводе као везу нисам никад ни видео? Нисам знао да постоји! Зашто нигде нису написали да сам им се као затвореник скоро десет и по месеци одупирао и да им никаква нова признања нисам давао, него само понављао оно што су већ знали? А и то су све била клиначка брбљања из гимназијског клозета за великог одмора док се цимају димови из заједничке цигарете. И кад су ме после пет и по месеци истраге и пет месеци логорског терора најзад „сломили“, како су се с поносом изражавали, био сам у ствари самртник, који ће преживети само захваљујући својој младости.

Чиме су се толико поносили? Зашто нису рекли колико им је за такав „успех“ требало времена? Истина, и из датума на тзв. допунама записника, којих сам имао три, јер првим двома нису били задовољни, то се такође може видети, али ако ико моје допуне икад буде гледао, ко ће у њима видети и датуме? И да ли ће их ко умети да прочита или ће у њима само видети бедника који блебеће захтевана признања као папагај? Да ли ће притом размишљати о праву државе да икога доведе у такво стање у какво је довела мене? Да ли ико сме окривљеног у таквом стању ислеђивати? Да ли је логораш у предсмртном стању уопште способан да даје правовањане изјаве о другим људима, поготову ако оне треба да буду кривичне? Шта су оно поводом телефонског прислушкивања написали о моме сину, зашто им је сметала његова музика, шта су рекли о мојој жени? Зар су све те ништавности могле бити озбиљан разлог да се некеме пола века из дана у дан на најодвратнији начин угрожава живот?

Изашавши замишљен и погружен из ненасељеног сокака у велику авенију, где се огромна клиника гнездила са стране као велика орлушина, и хтевши да пређе на другу страну, Милоје се саплете о гвоздени штитник травњака. Његово стопало својом горњом страном закачи и из све стране удари у тешку препреку као да жели да је ишчупа из земље. Он од бола зарза и засрка, само што гласно не зајаука. Заскакута од ударца два-три корака на једној ноzi. Не одмеривши добро своје године, посрте и то му се умало не заврши падањем и новим понижењем.

Болело га је као да му је неко прстом бркнуо у око, у ципели је осећао да му брзо расте оток.

Нећу сад ваљда – мрзео је себе трапавог – морати да се обратим и лекару! И шта ћу тада да кажем: Знате, ја сам се враћао из Удбе, где сам гледао свој досије, и од тога што сам прочитао био сам на улици толико слуђен да сам се ногом залетео у гвоздени штитник травњака?...

Вукући ногу као пребијен пас, машући и тресући рукама од бола, ипак пређе преко пута. Журио је да ухвати тролејбус да се што пре извуче из опасне околине и да се докопа стана. И да онда тамо, у затвореној соби и малтене иза спуштених завеса, где га нико неће видети ако заплаче, гурне ногу у лавор са хладном водом и да размисли шта је прочитао.

Све, све га је ломило. Просто му се од муке у желуцу и у нервима, у шуљевитом чмару, који је, од глади, још у истражном затвору оболео, повраћало. Кад би своју муку могао да поврати, па да га у празном стомаку више ништа не мучи! Кад би могао да избаци из трбуха сву утробу, која га је онако гурнула – јести! јести! јести! – на онај пут који себи не прашта, ево, већ педесет година! Ако си мучење издржао десет и по месеци, сиктао је на сопствену замишљену креатуру, зашто ниси издржао још толико, па да изађеш миран и пред себе и пред Бога? Кад би само могао да легне и да зажмури на све што му негде у души пола века сврдла и бурља, што му ни дању ни ноћу не да мира ни спокоја, избацујући му на уста смрдљиве комадиће жељног сопственог тела!

Али шта је оно тамо, у хартијама, успутно и малтене неважно, још био срео? Ко је онде онако сакривен избечено чучао?

Ах, бедни Мика Џован! Да је тај у његовој судбини имао такву улогу? То никад не би претпоставио.

Постојала су у малом граду званом Ђуприја, дакле, тројица младића у осмом разреду гимназије. Од њих тројице он је, са осамнаест, био најмлађи. Други је имао двадесет, а последњи чак двадесет три. Због велике разлике у годинама, како су тада видели, нису се ни дружили, старији су га можда гледали као клинца. Изненада, почетком страшне четрдесет девете, ова двојица су пала у затвор.

Шта је било, зашто се то десило, почела су уплашена размишљања. Тешко се до одговора долазило, претпоставке су биле свакојаче. А онда је некако до ђачких ушију допрло да је најстарији, по свој прилици, крајем рата био у шуми, и то код оних који су политички изгубили. И после кратког боравка у партизанском затвору, пошто је био веома млад, а никакав му злочин није пронађен, пустили су га. Ипак, због ратних последица, у школи је доста каснио.

Средњи међу њима био је после рата три-четири године у омладинској комунистичкој организацији, па је из ње из неког разлога иступио. Имао је лепушкасту девојку, с којом је на корзу шетао држећи се за руке. И, правећи се важан, једном је на часу Економске географије направио духовиту алузију на рачун социјалистичке привреде, која је засмејала разред. Међутим, смешни догађај није остао у

учионици, јер га је неко пријавио установи надлежној за мишљење. И тако је, од вица, све и почело.

Онај најмлађи – који је сада, педесет година касније, у нервози и погружености, управо прочитао свој тајни досије – после рата је такође био у омладинској комунистичкој организацији. И, те четрдесет девете, заузимао је место члана школског одбора у гимназијској Народној омладини.

Дрчан и самосвестан, у зао час се наоружавши храброшћу и тврдоглавошћу, он је своје старије другаре изненада почео да брани. Држећи до својег мишљења и не дозвољавајући да му га силом мењају, сматрао је да је његово деловање не само праведно и правилно него да чак представља дуг према члановима Народне омладине. Јер, тврдио је, омладинска организација је дужна да своје чланове штити. Ако у друштву које се креће ка социјализму, а југословенско је управо такво, чланови Народне омладине дођу у неку неоправдану невољу, њихова организација мора да их узме у заштиту. Он у овом случају представља Народну омладину и двојицу угрожених омладинаца има право и дужност да штити. Социјализам мора бити праведно друштво, у којем се овакве неправде не смеју догађати. Разлози за хапшење двојице младих су измишљени и људи који су их измислили нису ни одговорни ни праведни.

Зашто су његови другови из разреда, постављао је питање, ухапшени?

Онај старији је био у одредима Драже Михаиловића: али то се десило пре шест година! Он је због

тога већ лежао у затвору! Је ли био извођен и пред народни суд? Није. Значи да није ни било разлога за суђење. Јесу ли му сад пронашли неку нову кривицу из ондашњег времена, за коју овај пут суђење заслужује? Нису, чини се, ни сада, међутим, он је, каже се, ипак непријатељ. Па, да нисмо ми мало ударени мокром чарапом?

А шта је, питао је, с оним другим? Је ли могуће да је у затвору због вица? Па какав је то страشان виц тај момак испричао да би због њега заслужио робију? „Наша тешка индустрија ће после првог петогодишњег плана производити дрвене чешљеве.“ Каква невоља по социјализам из такве спрдње може да произађе? Зар је најбољи одговор за њу да се њен аутор пошаље у затвор? Какво ће мишљење у новом друштву овакав поступак изазвати у народу?

Милоје је о томе говорио на омладинским и разредним конференцијама, на седницама средњошколског одбора Народне омладине и на другим састанцима којима је присуствовао. Говорио је директору школе, разредним старешинама обаматурска одељења, професорима с којима је долазио у додир. Ишао је у омладински комитет, можда и у општину и у срески одбор.

Једне су његове речи нервирале: неће нама скојевци солити памет! Такво понашање, закључивали су, изазива веће невоље него и само хапшење. Други су његове разлоге разумели, али су уплашено слегали раменима.

Из комитета нервозно су га опомињали да се „смири“ и да ће га већ за ово позвати на одговорност.

Удба му је преко једног сарадника из гимназије, који је виц о дрвеним чешљевима можда и пријавио, упутила поруку да ће бити позван на разговор и да ће морати да повуче своје мишљење. Као дисциплинован комуниста мораће да се сложи са одлуком коју су другови донели.

Он је сараднику одговорио да ће у Удби само поновити оно што је јавно говорио. Чак и ако би сада закључио да су другови „поступили правилно“, а не мисли да је тако, не би могао то да уради. Не може да пљује, па да лиже. Сматра да двојицу омладинаца, поручио је, треба одмах пустити из затвора.

И то је тако потрајало три-четири месеца.

Уплашени гимналзијалци нису пуштени из затвора све док нису изгубили и разред и могућност полагања матуре. (То је поновљено и деветсто педесете, с тим што су једноме од њих ипак дозволили да матурира, а другог оставили да изгуби још једну школску годину.) Милоја нису позвали на разговор ни у комитету ни у Удби и он је без сметњи матурирао и отишао на омладинску радну акцију, на изградњу аутопута „Братство–јединство“. Ту је чак, у моравској матурантској бригади, био командир ђупријске чете.

Већ на радној акцији, међутим, однос према њему био је осетно промењен. Он је ово објашњавао гложењем и сукобима у самој бригади – двојица-тројица штаблија и поверљивих бригадиста су се кочоперили с пиштољима на куку, против чега је ђупријски командир љутито протествовао – и није осећао да долази из његовог места. Али на јесен је,

без његовог присуства, и у Ћуприји и на факултету био искључен са кандидатске листе за партију и одузета му је факултетска стипендија, која је, иначе, малтене свима давана. Следеће године је ухапшен.

За све време његовог држања и у истражном затвору и у логору епизода са хапшењем ћупријских гимназијалаца није ниједанпут споменута. А ни у досијеу сада о томе није ништа нашао.

4.

Петнаестак година после изласка из логора београдски лектор српскохрватског језика Милоје Зорић, наред четврте деценије живота, већ трећи-четврти пут је остао без посла. Стан није имао нити се могао надати да ће га од неког добити, брак му је пропао и бивша жена, сиромашна као он, грдила га је кад би закаснио да јој пошаље издржавање за дете. Као преморен пас непрестано је каскао по Београду да пронађе било какав посао, онај „на парче“ или редован.

Нудио се да чисти снег по градским улицама (Бежи, бре, наочарац, није ово за тебе!), покушавао је да уђе у групу која ноћу на железничкој станици истоварује угаљ. Каткад му је, тако, полазило за руком да штошта и пронађе. И он би то са задовољством одрадио.

Али ако би се негде запослио на стално, Удба би га убрзо напипала. И, с неким изговором, најчешће „због укидања радног места“, ускоро би уследио отказ.

Био је нервозан и свадљив и само је око себе кевтао, и кад има разлога и кад нема. Једанпут је успео и да се потуче и милиција га је, изудараног, окрвављеног и исцепаног, спровела у станицу на саслушање. (Срећом, оценили су да је догађај без важности.) Лекар који му је у амбуланти крпио расцопану главу непрекидно је ћаскао:

„Пази, како је храбар, док га шијеш, он се зеза!“

Такав нерасположен, отишао је једног дана у посету старом пријатељу Крагујевчанину Сретену. Овај је био директор малог издавачког предузећа и можда је могао да му помогне. Али Милоје је код њега већ био запослен, први пут ту добивши бољу прилику, и напустио га је у великој свађи. Отишао је без поздрава на друго место, које му се неочекивано било отворило. (Годину-две касније и отуда је најурен.) Разишли су се надрндани и увређени као ћурани. Мада су се и после тога пријатељски сусретали, разлаз нису волели да спомињу. Међутим, ако би Крагујевчанин на њега изненада због нечега зафрктао, он је знао откуда то потиче.

Ушао је сада ка њему колебајући се да ли да га ипак замоли да га наново прими. Али и овај је био у невољама. Предузеће му није добро стајало и због многобројних шврљања по стоти пут је био пред разводом, што је досад увек успевао да избегне; а и на лекторском месту одавно је радио други човек.

Помишљао је и да му се извини. („Еј, Срејо, извини за оно, јеби га.“) Али како после речи које си му изговорио можеш људски то да учиниш?

„Неспособан си до даске“, сиктао је на оном растанку, засипајући убледелог човека капљицама, „горег директора у животу нисам видео! Све што кренеш да урадиш, мораш да засереш! Нема хитне одлуке коју ниси месец дана развлачио! Неспособније будале од тебе на свету нема!“

И како сад да му каже да није мислио озбиљно? Право говорећи, и није мислио озбиљно, али онда је све изурлао у таквом жару да се мало ко не би увредио.

И, ево, наново се код пријатеља вајкао, испод ока га погледајући, како нема посао и не зна шта да ради. Овај се чинио да га не чује.

Опет су мало разговарали о нечему другом, па је морао своје бапско вајкање да понови.

„Чуо сам те, чуо сам те“, каже на то Сретен. „Али како човек да ти помогне кад се ти само свађаш. Не висе радна места на дрвету, нарочито за оне са Голим отоком на леђима, па да можеш сваки час једно да бациш, а друго са чивилука да откачиш. Можеш ли да се сетиш места где се ниси свађао?“

Милоје се мрштио гледајући себи у пупак.

„Сад се, ваљда“, мрко промрмља, „не бих свађао.“

Сретен је правио некакву гримасу на лицу.

„Ваљда, ваљда.“ Одмахивао је руком. „Јеси ли чуо за Мику Џована?“

„Чини ми се, јесам“ одговара он несигурно.

„Он је директор *Експорџи-џреса*. Издавачке куће. Ниси, лекторе, чуо за издавачко предузеће *Експорџи-џрес*? Не знаш код кога можеш да тражиш посао?“

Милоје је одговарао климајући главом.